

Hegedűs Kálmán

**A Kékszakállú herceg vára
című Bartók opera finn és svédországi fogadtatása
Bartók a finn és svéd táncművészetben.**

A Kékszakállú herceg vára operát Jussi Jalas finn karmester adatta elő 1956. február 7-én a Rádiózenekar keddi esti koncertsorozatában. Judit szerepében Maiju Kuusoja, a Kékszakállút Kim Borg énekelte. Jalas fordította finnre Balázs Béla librettóját.

Matti Vuorenjuuri kritikus, a modern zene külföldön is elismert finn prófétája így köszöntötte a végre ide is eljutott Bartók operát: *”Kultúrtörténeti esemény hazánkban. Bartók Béla egyfelvonásos operájával vette ki részét az 1910-es évek expresszionizmusából, abból a forrongó korszakból, melyhez méreteiben és jelentőségében hasonlót keresve a késő barokkig mehetünk vissza. Az opera zenéje erősen magyar népi dallamok által színezett. Kivált a ritmusokban fordulnak elő jellegzetes hangsúlyok. A Kékszakállú korunk legjobb operája a Pelleas és Elektra mellett. Nagy kár, hogy a műsorhoz nem mellékeltek az opera szövegét. Maga a történet ismert, de Balázs szövegének finomsága és balladaszerű kifejezőmódja sokat veszített emiatt. Csak egyes szavak jutnak most is eszembe: könnyek, sírás, bánat. A történet mindegyik terme zeneileg egészen zseniálisan megfestett egység. A színpadi díszletek csak zavarnák képzeletünket. Például a drágakövek csillogása, a kincseskamra ragyogása csaknem vizuálisan is láthatóvá vált. Ilyen volt a Kékszakállú hatalmas birodalma, amit lehetetlen lenne díszletekkel visszaadni. A mű minden teremjelenettől függetlenül feltétlenül egységes marad. Ez az opera legnagyobb erénye. A mű előadására hazánk legjobbjaait kérték fel. Kim Borg nagy ívű, szárnyaló hangja olykor a zenekari forte felé emelkedett. Hasonló adottságokkal egészítette ki Maiju Kuusoja a szólista pár teljesítményét. Jussi Jalas a véres történeti detajlon átlépve egyetlen erőteljesen emelkedő, majd ereszkedő ívként kezelte a teljes előadást. Mindannyian kiérdemelték a közönség tapsviharáit.”* 1)

Tauno Pylkkönen zeneszerző is érdekes írással jelentkezik:

”A negyedik feleség, Judit hét ajtót nyit ki, jelentős élményeket átélve. Ezek alapján feltételezhetnénk, hogy az opera vizuális ábrázolást is megkívánna, de ez nem így van, mivel Bartók zenéje hatalmas színpalettát és ábrázoló erőt rejt magában. A szöveg legkisebb utalásai is elegendőek ahhoz, hogy látomásokat elevenítsenek meg a hallgatók számára. Bartók zenéjében igazi zenedrámái ütőerő lüktet. Az opera a szavak értése nélkül is erőteljesen megtapasztalt élménnyé lesz. Csak hálásnak lehetünk azért, hogy e művet végre nálunk is előadták. Jalas a mű egészét kezében tartva és annak részleteit láthatóan személyesen is átélve vezényelte az általa finnre fordított operát. A zene magyarsága jól illeszkedett a finn nyelvhez. Még olyan rész is volt (például, amiben a Kékszakállú elbeszélve sorolja fel előző feleségeit: haj-nal-ban az el-söt-lel-tem, mint a megzenésített Kalevala. Ezért is van fontos szerepe a nagyzenekarnak. E feladatának a Finn Rádiózenekar fényesen eleget tett. Az énekes szólisták

nem mindennapi feladatot kaptak. Néhol kénytelenek voltak a zenekarral versenyezni, ami kissé a szöveg kárára ment, ám hangjuk fényes maradt. Szerepüket mélyen átélve drámai légkört teremtettek. Ehhez társult a nagyszámú közönség végig kitartóan feszült figyelve, mely végül viharos ünneplésben tört ki.” 2)

A Pécsi Liszt Ferenc oratórium kórus 1969 október elején Lahti és Helsinki városokban énekelt. Ekkor jártam pécsi diákként Suomiban. A Helsinki Egyetem dísztermében énekeltük 10-én este Kodály Psalmusát, a Missa Brevist és a szünet után Bartók Cantata Profanát. A Helsinki Filharmonikusok zenekarát Antal György Liszt-díjas rektorunk vezényelte. A szünetben odajött hozzánk Jussi Jalas karnagy úr, aki elmondta, miként sikerült ugyanebben a teremben 1956. február 7-én ősbemutatni Bartók Kékszakállját. Szövegfordítói munkájáról szólva megjegyezte: *”a magyar nyelv szerkezete közel áll a finnhez. Ezért az eredeti kotta értéket sehol sem kényszerültem megváltoztatni”* - mondta. Hozzátette, hogy a Lisztet és Bartókot egy életen át szeretett Jean Sibelius apósa, (elhunyt 20.09.1957.) teljesen átszellemülten hallgatta rádióján a Kékszakállt. Pyllkönen kritikájában olvashattuk, hogy az orgona akkord szerű B-dúr harmónia felett *”Hajnalban az elsőt letem”* elbeszélő Kékszakállú mint-ha a megenésített Kalevalából lépett volna elő. Nos, Jean Sibelius kalevalai VII. szimfóniájában Judit lamentációira is találunk választ.

Hosszú évekkkel később abban a kitüntetésben részesülhettem, hogy Koppenhágában beszélgethettem Kim Borg operaénekesssel. Meglepetésemre közölte velem, hogy élete nagy sikerei közepette sem felejtette el azt a lelki szellemi emelkedettséget, amit az 1956. február 7-én finn földön először előadott Kékszakállú éneklése közben érzett.

A nemrégien elhunyt Janne Raitio orgonaművész barátom 1956-ban a helsinki Esti Hírlap kritikusaként is működött. Ő így érte meg a Kékszakállú Suomiba érkezését: *”A mű cselekménye iszonyúan hiteles adaton alapul. Egy francia nemest máglyahalálra ítélték, mert aranycsináló kísérleteihez ifjú leányokat áldozott fel. Ilyen háttérrel írta meg librettóját Balázs Béla, amit Bartók zenésített meg 1911-ben. Mivel az eseményekben szegény operában csak két szereplő van, és a hangsúly a zenén van, a koncerttermi előadás teljesen érthető. Bartók erős színekkel festő stílusa itt teljes pompájában virágozik. Látnoki tehetséggel kiszámított tetőpontok között csendes zenei szakaszok tartják elevenen a folyamatos feszültséget, mely a végén megrázó egésszé lesz. Az előadás a lehető legjobb kezekben volt, mert Jussi Jalas vezényelt. Jól ismeri az ilyen típusú előadói gépezet támasztotta nehézségeket és az utolsó porcikájáig kitűnően irányította azt. Énekeseink világszínvonalat nyújtottak. Az elegáns Tauno Palo színészüink szenvedélyes prologusa jól vezette be az estet. Őszinte köszönet mindenkinek az előadásért, mely számomra is élmény volt.” 3)*

A szociáldemokrata újság kritikusja örömmel köszönti a Kékszakállt, *”melynek bemutatójával csak Svédország előzött meg minket”* -írja: *”A műben alig van dallam, viszont annál több a festői színhatás és az egyszerű ősi erőforrásból fakadó érzelmek. Szárnyaló képzelettel teremtett expresszionitás. Jalas szó szerint idegérzékenyen és a tragédia szálaít mélyen követve vezényelt. Nagyszerűen érvényesítette Bartók természetfestő zenéjének szépségét. Kénytelen vagyok azonban kimondani, hogy e művet az Operában kellett volna előadni. Az Egyetem egész termét megtöltött hallgatóság nagy tapsal jutalmazta az operát.” 4)*

A helsinki svéd nyelvű napilapban Erik Bergman cikke főleg Bartók hangszerelési tudását méltatja és Bartók magyar és nemzetközi művészetének lényegét tárja fel. "Mesterien illeszti és ritmizálja a harmóniakat"-írja. "A dráma hangja Bartóké"-írja. Mintha tudná, hogy az opera ihletője Geyer Stefi hegedűművész. 5) Érdekes ösztönös kapcsolat áll fenn a hetedik ajtó jelenet után orgonán megszólaló b-a-c-h harmóniai szerkezet és Bergman "Apropos b-a-c-h" zongoradarabja között.

Az akkor még ifjú Olavi Kauko a munkások lapjában írt: "Az operát rendkívül jól sikerülten adták elő. A kibővített nagyzenekarban háromszoros létszámra emelt fafúvókon kívül két hárfá és az Egyetem dísztermében külön erre a célra felállított nagy orgona szolgálta a Bartók ősbemutató sikerét. Különösen a teljes ritmikai magabiztosság és a fényes tisztasággal játszott disszonáns harmóniak szépsége gyakorolt mindannyiunkra mély hatást. Kívánatos lenne még többször is előadni, hiszen ez zseniális darab, melynek neve is biztosítja a sikert. Bizonyíték erre a helsinki közönség, mely a kemény fagytól sem visszariadva nagy létszámban jött össze a díszterembe." 69)

Közkívánatra 1957. május 9-én a Finn Operában színpadi változatban is előadták a Kékszakállút.

Rendezte Yrjö Kostermaa. Vezényelt Jussi Jalas. Maiju Kuusojärvén partnere ez alkalommal a kiváló ifjú Hannu Heikkilä volt. Kim Borg Koppenhágába szerződött. Díszlet és jelmeztervező Paul Suominen volt. A prólógus szerepét Kirsi Kunnas színésznő alakította.

Magyar és közép-európai szemszögből a Bartók emlékében 1981. május 7-én Mikó András rendezésében Helsinkiben előadott Kékszakállú figyelemreméltó, Tapani Valtasaari és Heljä Angervo énekesekkel. Utóbbi Strauss Elektra lemezén is énekel Karajannal. Ilpo Mansnerus Jalas tanítvány vezényelt. A prólógus Yrjö Tähtelä volt. H. I. Lampila írta: "Magas gótikus várudvar. Falai a mi moha lepte szikláinkra hasonlítanak, ahol közülünk bárki belenézhet a saját tudatalattijába, ha mer. Mikó rendező és Nurmimaa díszlettervező láthatóan jól együttműködtek. Mikó pszichodramájában a legenda distanciája és a középkori misztériumjáték váltakoznak. A finnugor lelkiség kemény férfivilága jól illik a magas, jóvágású Valtasaarihoz, aki azonban nem mindig bírta a pianissimót. Angervo maga a nő szenvedély. Erősen fénylő mezzoszoprán hangjával kényszeríti a kínosan vonakodva engedelmeskedő Kékszakállút, aki nem képes szeretni. Mivel nem romantikus lovag, számára minden nő csak alany. Cél. Vesztére Judit hisztérikus zsarnok. Mansnerus a pentaton alapból ügyesen teremtett epikus hangulatot. Bár Bartók zenéje lélektani és impresszionális, mégis pontosabb hozzáállást és határozottabb fogást igényelt volna." 7)

Nagyszerű Juditot küldött át Stockholm a helsinki Finlandia Házba Marie Luise Hasselgren művész nő személyében 1982. március 19-én. A Kékszakállút Kováts Kolos énekelte Budapestről. A Karajan által felfedezett Okko Kamu finn karmester vezényelt. A sokoldalúan muzikális és karakter színésznek is születetten tehetséges Hasselgren Juditja és Kováts szuverén Kékszakállúja elsőosztályú zenedramát teremtettek. Minden részletet hangsúlyozottan megformáltak és technikailag tökéletesen irányítva zajlott le a Bartók opera. Végre nagy orgonával és vonóskarral élvezhettük a művet.

Olavi Kauko kritikus érdekes gondolatokat vetett fel: "A Kékszakállú férfilelke

Bartók lelke? Opera cselekmény nélkül. Szimfónia, ami alatt misztikumról regélnek. Színpadi alkotás, amely nem kíván színpadot, mivel minden a zenekarban történik. Mindez nem lehet véletlen. Sorsom a lelki magány, írta Bartók a Kékszakállú első verziójának elkészülte előtt. Talán önarcképe ez a mű? Szenvedélyesen kutatta Wagner Lohengrinjét, melynek Elzája talán egyike Judit mintaképeinek? Az opera koncertelőadása csak egy óráig tartott, de többet adott, mint korábban sok hosszú zenei est.” 8)

Istentől kapott szép ajándék volt a vadregényes keletfinn-orsz határ menti tóvidék Savonlinna középkori várudvarán 1994. július 16-án, 21-én és 24-én tartott Kékszakállú előadások. A vár eredeti svéd neve Nyslott-Újvár volt. A tó közepén óriási gránitsziklán álló, egykor a keletről finn földre (akkor Svéd Királyság) rabló hadjáratokra betört fegyveres bandák megfékezésére épített vár udvarán Aino Ackté opera-énekesnő segítségével 1907 óta létezik nyári Opera Fesztivál. Nemrég szerepelt ott a Magyar Állami Operaház, de jártak már itt Rózsa Vera Londonból és Budai Livia Münchenből, és még sokan mások magyarok.

A Kékszakállút a vár Retretti nevű sziklabarlangjába vitte le Claude Naville anyja révén félig magyar származású svájci-francia rendező. Javaslatára Juha Muje színészünk Baudelaire verseiből összeállított prologot olvasott fel. Naville tehetséges fénytervező is. 1991-ben Tamperében olyan Parsifalt rendezett, amit még ma is nosztalgiaiával emlegetnek. Egy Wagner-Liszt-Bartók szellemét egészen Michelangelóig visszamenően láttatni tudó tehetség.

Ez a Finn Televízió 1996. július 16-án egyenes adásban sugárzott Kékszakállú előadás hozta el végül az élő Bartókot. Juditot a kivételesen tehetséges Margaretha Haverinen finnországi svéd születésű hegedű- és énekművésznőnk alakította. A Kékszakállút Antti Suhonen Európa híru finn énekes alakította. A kivételes egyéniségű Haverinen nagy sikerű Juditot énekelt 1995 nyarán Norvégiában, Trondheim-ben a Nyári Opera Fesztivál szabadtéri színpadán. Skandinávia egyik legszebb helyén.

Az egyik legjobb Juditot ismét Svédország (Stockholm) adta a világnak. Anne Sofie von Otter művésznő magyar nyelvű kiejtésének kristálytisztasága bámulatos és anyanyelvi módon természetes.

Hangját már George (György) Solti londoni televíziós koncertjén is megcsodáltuk, de amit a Kékszakállúban nyújtott, annak kifejezésére nincsenek szavak. A Berlinben 1996-ban cd-lemezre felvett előadáson Otter mindvégig a cselekmény központja. Heves és szenvedélyes. A pompás német koncertorgona és teljes zenekari tutti előtti magas c-t olyan elemi erővel és csengő hangon énekelt ki, mintha egy hegy-csúcson állt volna Svédország és Norvégia határán a nyílt tenger felett.

Hiba volt őt John Tomlinson fáradt öreg férfigangjával szerepeltetni. A Berlini Filharmonikus zenekarral kifogástalanul jól együtt muzsikáló Bernard Haitink karmester egyetlen nagy crescendo látomásként fogta fel az egész operát. A Bartók hangját egyre intenzívebben életre kelteni képes Haitink lassan az erőtlenül békéltetni próbáló monológiájába elkülönült Kékszakállút is helyettesítve válik a drámában ilyen módon magára maradt Judit igazi és méltó partnerévé. A koncert érdekessége a magyar nyelven felolvasott prologus. (EMI 5561-622-1996 koncertfelvétel).

Bartók Béla zenéjének Finnország minden részéből, de Svédországból, Tallinból,

Rigából, Vilniusból és Szentpétervárról is Helsinkibe utazó barátai 1998. szeptember 6-án magyar zenekar és szólisták előadásban élvezhették a Kékszakállút a Finlandia Házban. A Helsinki Ünnepi Hetekre meghívott Budapesti Fesztiválzenekart Fischer Iván vezényelte. Juditot Komlósi Ildikó, a Kékszakállút Polgár László énekelte.

Savonlinna után ismét H. I. Lampila jelentkezett érdekes írásával: *”Bartók operája századok misztikus regéjének köpenyegébe burkolt modern pszichodráma. Valami ok miatt a színpadi előadások gyengítik a mű lélektani hatását. Ezért a középkori várkastélynál sokkal egyértelműbb helyszín a hangversenyterem. Komlósi Ildikó ragyogóan szép, zöld ünnepi öltözéke és Polgár László frakkja Bartók operáját az 1900-as évek polgári világába repítette, ahol egy házaspár vív meg egymással. Fischer Iván karmester az operát a lélek és mindenekelőtt a fül színházává tette. Mindent áthatott Fischer zenei mágiája, melyben a finoman kidolgozott részletek és a vad őserő együtt élnek. Mivel finn nyelvű szövegfordító fülhallgató készülékekkel is rendelkezünk, a dráma könnyen követhetővé vált. Judit színes, hajlékony hangja csak úgy árasztotta a szenvedélyt. A nők tipikus hibájába esve a szerelemtől Kékszakállú megváltását. Polgár hatalmas hangja és a hangversenyteremben is színpadi alakításra képes adottsága tökéletesen oldotta meg feladatát. A budapesti zenekar művészei maradéktalanul jól muzsikáltak.”* 9)

Svéd napilapunk zenetörténész kritikusa Jan Granberg szerint: *”Egy tökéletesen elegáns, perfekt produkció.”* Komlósit Marton Éva tanítványaként is méltatja, akit 1986-ban Pavarottal együtt hallott New Yorkban a Metropolitanban. Mélyen érintette a Stockholmban is hallott Polgár hangjának kifejező ereje „éjjel...éjjel” és számon kérte, miért maradt el ismét a műsorfűzetből a finn-svéd szöveg. 10)

A svéd Judit, Anne von Otter, igazi partnere Polgár László lett volna Budapestről. Polgár László komoly sikert aratott Stockholmban az 1700 óta változatlanul álló Drottningholm királyi kastély színházában, Mozart Varázsfuvola Sarastro szerepében. Érdekességként megemlítendő, hogy az éj királynője három hölgye közül egyik a magyar származású Linnea Sallay svéd művésznő volt.

Életem legnagyobb Kékszakállú élménye volt Walter Berry (1929-2000) bécsi osztrák basszbariton operaénekes és mezzoszoprán felesége, Crista Ludwig magyar nyelvű előadása. Vezényelt Kertész István.

Jegyzetek:

- 1.) HS. 1956. 2.8.
- 2.) US. 1956.2.8. és Hegedüs: Sibelius 123-128 Bartók. Ormándy rádiót hozott Amerikából. 159, Ormándy és Sibelius VII. szimfóniája.
- 3.) IS. 1956.2.8.
- 4.) Sosiaalidemokraatti 1956.2.8.
- 5.) NPr. 1956. 2.8.
- 6.) Työkansa-Dolgozó Nép. 1956.5.8.
- 7.) S. 1982.3.20.
- 8.) HS. 1994.7.17.
- 9.) HS. 1998. 9.8. /
- 10.) Hbl. 1998.9.8. HCD 11001. Székely-Palánkay. 1956 lp-1991

Bartók jelenléte a finn és svéd balettművészetben

A népi és társasági tánc gyökerei messze nyúlnak vissza Suomi történelmében. Ennek egyik fontos alakja volt a Helsinkiben letelepedett Alina Frasa (1834-1899) német táncosnő, aki a bajor iskolát hozta el finn földre. Ő lett az első balettmester. Baráti köréhez tartozott Aleksis Kivi, az első finn író. Az első balettagyúttest Domenico Rosetti hozta el 1864-ban Finnországba. Szentpétervár német balettmestere Elisabeth Littson és a Stockholmból átjáró balett táncosok segítették a lassan születő klasszikus finn táncművészetet. Auer Lipót szentpétervári hegedűművész az Orosz Zenei Társaság karmester-igazgatójaként sokat segített Finnországnak. Grieg első Peer Gynt szvitjének megjelenése után, Auer Lipót azonnal vezényli Szentpéterváron, Rigában és Hamburgban. Auer hatására táncolt Lucia Nifontova orosz balettrina Liszt Kromatikus galoppjára a híres finn Kari Kaarnakoskival Péterváron, Helsinkiben és Stockholmban. A cár szólóhegedűseként is aktív Auer Wieniavsky utóda-ként dolgozott együtt Marius Petipa francia balettmesterrel. Liszt Hungaria szimfonikus költeményének 1931 november 10-i bemutatója is kettejük keze nyomát őrzi. Ma is Auer - részben általa átírt- hegedűszólóját játsszák Csajkovszkij Csipkerózsika balettjében. Ezt a korrekt American Ballet Theatre fel is tüntette 1958-as finnországi turnéján. Hosszú út után jutott el 1961. szeptember 19-én Helsinkibe Bartók Csodálatos Mandarinja, amit Dimiter Parlic horvát vendég rendezett. Ezzel együtt éltek tovább a Liszt hajszalerek, mert Birger Barholin stockholmi svéd rendező Liszt zenére készített Faust fantáziát táncolják.

A Théâtre Francais de la Danse jön Párizsból Helsinkibe és Bartók Két arckép balettjét adják elő 1970. november 12-én Joseph Lazzini rendezésében. Végül a Pécsi Balett rendezője Eck Imre Bartók Mandarinját rendezhette Helsinkiben 1981. május 7-én.

A Helsinki Hírekben különös felhívást tett közzé május 5-én Seppo Heikinheimo kritikus: *”A most színre kerülő és őszig az Opera műsorán lévő Mandarin és Kézsakállú egyszerűen remekművek. Nincs rajtuk mit magyarázni. Századunk legzenialisabb zenedrámái. Minél többen menjenek el e művekkel megismerkedni.”*

A Mandarin finn bemutatója után írta Irma Vienola-Lindfors vezető finn baletttáncosnő a Helsinki Hírek 1981.05.09.- számában: *”E műben az elszigetelő Bartók hangja szólal meg, mely mélyen érint. Eck koerográfiája kissé elavultnak hat, ha azt Flemming Flint 1965-ben Koppenhágában látott Mandarinjához hasonlítom. Eck felfogása hétköznapibb, de dicséretesen plasztikus. Mondanivalója világos. Némely részletet kiválóan eltalált humor jellemez. Parlic horvát rendező 1961-ben mágikusabb volt, ám neki a felejthetetlen Klaus Solin táncolt, akivel Jarmo Rostas mostani mandarinja nem versenyezhetett.”*

A Svéd Királyi Balett 1991. október 18-20 helsinki szereplése idején a finn származású Anneli Alhanko és a magyar származású Marianne Szendrei rokonszenvesen táncoltak Haydn D-dúr szimfóniájában, melynek magyar vonatkozásai nyilvánvalóak. Innen vezet majd tovább az út Liszt dacos csárdásaihoz és Bartók Allegro barbarójáig. A barbarót még az Emerson dzsessz együttesével és pompás táncosaikkal is élvezhettük.

Sajnos az 1994-ben Helsinkiben a Finlandia Ház mögött megnyitott új Finn Opera előtti régi opera színpadának korlátolt méretei miatt a Győri Balett csak a távoli, de

nagyon szép észak finn Kuopio város impozáns színházában adhatta elő Bartók: Fából faragott királyfi balettjét és a Cédrust.

Lapzártakor voltam kénytelen egy indokolatlan heveségében meglepő magyar zenét támadó újságcikket olvasni. Oka, egy sajtókritikára adott nyilvános válasz volt, amit a mindenható cikkíró nem bírt férfi módra elviselni. A válaszban feltett három kérdésre (most sem) nem volt képes érdemi választ adni, helyette Liszten és Bartókon töltötte ki sértett egojának dühét: "Liszt csárdás macabre és csárdás obstiné darabjai kevésbé szörnyűek, mint Bartók ijesztően vad Allegro barbaro-ja"- írta. Hetekig nem tudott megnyugodni. Az egyik legkiválóbb svéd zongoraművésznő Helsinkiben ragyogóan előadott Liszt: Villa d'Este Szökőkútjai produkció után is: *"több piros paprika port szórjon a Liszt darabba"*-elegánsnak szánt szánalmas megjegyzéssel siklott el az esemény felett. Holott hálásak lehettünk, hogy a művésznő (London előtt) nálunk is járt. Ilyen indulatokat váltott ki egy udvarias stílusban és higgadt önfegyelmel megírt válasz!

1988-ban jelentette ki Einojuhani Rautavaara professzor a Helsingin Sanomat-Helsinki Hírekben, hogy a legtöbb hangversenykritika ugyanannak az újságnak az olvasói közvélemény rovatába való. Magyarul ez Tisztelt Szerkesztőség néven ismeretes. Diane Pearson angol író 1974-ben írt és Világi Miklós magyar barátjának ajánlott Csárdás című regényének előszavában írja: *"Könyvem címét egy magyar hegyi faluban csárdást táncolt idős házaspár adta. Nehéz életük mindkettőjük arcán kemény nyomokat hagyott. Mégis daliás tartással, kitartóan ropták a táncot, amiben Magyarország egész történelme benne volt."*

Hasonló jó érzéssel hallgattam Helsinkiben egy zenei esten Anna Tölli kisasszonytól Ligeti György Csángó Forgós zongoradarabját. Pearson író élményét idézték Helsinkiben a Katrilli karél-finn, a Potpurri finn és a Brages Folkdansslag svéd-finn ifjúsági táncegyüttesek magyar csárdásait látva.

Annika Nilsson és Fodor Béla magyar csárdását ma is emlegetik Stockholmban. Hasonló élmény volt Helsinkiben a Savoy színházban Anu Komsi és Tero Saarinen erős Bartók utánérzéssel táncolt Ligeti: Nouvelles Aventures bemutatóján jelen lenni.

Mi mindenképp áll össze egy Liszt vagy Bartók mű népeket összefogó bűvópatak rendszere? A sikereket követő hullámvölgyek után felcsapó örök tűzből. A szangvinikus szalmaláng lelkesedés utáni individualista támadásokat követő örök újrakezdés elszánt erejéből.

Az 1870-1944 korszak után eltávozott nagyszerű nemzedék után tapasztalt gyenge színvonalra utaló negatív jelenségek utáni új feltámadásból. Ez szól Liszt Ferenc konok csárdásaiban. Bartók II. zongoraversenyének utolsó, Allegro molto tételében sokszor hallani ezeket a makacsul újra és újra felugró tánc lépés terceket. Ennek eredete az "Utca utca ég az utca" című népdal. Vikár Béla 1898. augusztus 14-én énekelte Somogyszobon fonográfra. Bartók 1906-ban megharmonizálta és zongorakísérettel ellátva a "Hús Magyar Népdal"-ban közre is adta. A felugró terclépéseket azonnal felismerhetjük Szentirmay Elemér népszerű csárdásában is.

Busoni pedig 1898. szeptember 30-án játszotta a helsinki Svéd Líceumban Liszt: Paolai Szent Ferenc a hullámokon - legendáját. Sokaig fennmaradt szájhagyomány szerint Busoni a viharos tenger felugró hullámaint különösen erős intenzitással, már már maga is vizuálisan együttműködve "Lisztre emlékeztető erővel" szólaltatta

meg. Lisztet zongorázni hallott Richard Faltin kritikus mondta ezt fiának, az pedig Torsten Carlander rokonának és ő pedig nekem 1980-ban. Mit érezhetett az öreg Liszt, aki hátizsákkal szerette volna még Magyarország eldugott (Somogyiszob is ilyen helyen van) vidékeit bejárni? Liszt minden jó zene felé nyitott elfogulatlan érdeklődése köztudott dolog. Merem állítani, hogy a makacs konoksággal újra és újra felugró terclépések anyaga ősi kelta-germán-magyar emlék. Ott vannak Bartók Cantata Profana vadász fűgájában és pompás dzsessz hatást keltenek a Kontrasztok trióban. A Bartók által igen pontosan lejegyzett népdalban háromnegyedes és ötnyolcados ritmusok távoli ősi gyökerekre utalnak! Szép irodalmi visszhang reájuk Ady Endre - Fel feldobott kő - című verse.

Vikár Béla 1889. július 20-án feleségével Finnországba utazott. Karélia déli részén, Sortavala városban laktak. Onnan jártak gyűjtő utakra. Rautlahti faluban Vikár keresztzáncot és leány kergetőt látott, ami élénken emlékeztette őt a somogyi táncokra. *”Van benne valami a mi csárdásunkból”* - írja. Milyen kár, hogy (az akkor egészen közeli) a Szentpéterváron többször is járt Liszt Ferenc soha nem juthatott el erre felé. Akkor ma talán Karélia rapszódia műve is lenne.

Erik Bergman, Pártay Lilla 2001-ben Budapesten bemutatott Concerto táncszínpadi látomásán fellelkesülve váratlan ötlettel állt elő. Miért ne jelenhetne meg Bartók Bélát megszemélyesítő táncművész is a színpadon, kérdezte késő esti telefonhívásában. Ötletét Harriet Cohen (1895- 1967) Helsinkiben is sokszor szerepelt angol zongoraművésznőtől, Sibelius barátjától kapta.

Másnap a kikötő Kappeli kávéházában Bergman egyenesen angoltól finre fordítva olvasta fel a táncjátékba illeszthető jelenetet. (Malcolm Gilles: Bartók Remembered. Faber and Faber London 1969. 296-7) Harriet elmondja, hogy:

”A hónap végén Ralph Hawkes hívott fel, hogy vacsorázni szeretne velem a pavilon francia éttermében. Rajtunk kívül Bartók Béla lenne a harmadik vendég. Amire odaértem ők ketten már koktélokkal vártak engem és kitűnő hangulatban tánclépésekkel lejtették körbe az asztalt. A virágokkal díszített asztalon egy kotta volt. Ma volt a Mikrokozmosz hatodik kötete megjelenésének napja. Egy aláírt példány volt előttem amiben Bartók kézírásával ajánló sorok látszottak. Béla és Ralph csak folytatták táncukat. Túl sok koktél...gondoltam, mire Ralph odasúgta nekem: lapozz a 35-ik oldalra. Így tettem. Meglepve olvastam: Hat tánc bulgár ritmusban. Harriet Cohen művésznőnek ajánlva. Bartók Béla. Kis híján megszedültem. Egyetlen ajánlás a hat műsorozatban, mondta Ralph és magához ölelt. És ezek az utolsó darabok, a legnehezebbek a Te kis kezeidre, ..tette hozzá Bartók kezét csókolva. Hatalmasat ettünk, derekasan ittunk, majd átvonultunk a kis kerek Frick terembe ahol Bartók bemutatót szándékozott adni. Ralph és én az első sorban foglaltunk helyet. Bartók nagyszerűen zongorázott, ha még az elfogyasztott ital mennyiségét is figyelembe vesszük. Mielőtt a bulgár táncokból játszott volna előadást tartott a közönségnek művének ajánlásáról és a zongorajátékom iránti érzelmeiről.”

Johann Sebastian Bach zongora és orgonaműveinek prelúdium és fűgái a technikai lehetőségeken kívül egységes mikrokozmoszá teremtett zenei világgal ajándékozták meg az emberiséget. Innen örökölt a továbblépett Bartók. Ilyen érzésének adott hangot az Antwerpen újság 1982. Augusztus 16-i száma, mely a Szilvay testvérek helsinki zenekarának estjéről írt: *”Különösen élveztük Bartók Mikrokozmoszának*

darabjait, amit Ahti Sonninen finn zeneszerző dolgozott fel számukra.” Sonninen úr Géza rektora volt Kelet-Helsinkiben és halála előtt őt nevezte ki utódjának.

Bartók bolgár táncainak balkáni ritmusainak riasztó mivoltán szörnyülködő és hiányos ismereteit látszólagos objektivitás álarca mögé bújtató docens - újságíró hölgy Bartók ellenében a kifinomult francia zenére hivatkozott. Konkrét példákat kértem rajta számon. Kiderült, hogy csak a nevét ismerte Marcel Dupré (1886-1971) francia zeneszerző orgonaművésznek. A világ modern orgonaművészetének megalapítójáról van szó. Dupré: Symphonie-Passion op.23.(1924) éppen a csodálatos bolgár ritmusokra épül fel és grandiózus hegyi körtáncban teljesedik ki.

Pierre Cochereau (1924-1984) francia orgonaművész 1975-ös Notre-Dame felvétele a legjobb! Szintén az öreg Liszttel és Bartókkal rokon Dupré: Suite Evocation bulgár ritmus anyagot is tartalmazó műve. A CD-ket www.solstice-music.com lehet megrendelni. Madame Yvette Carbou.



A szerző a pécsi székesegyház előtt